

TUTANHAMON

REJTÉLYE ÉS KINCSEI

Tanári kézikönyv

1. Iskolai anyag Tutanhamonról

A Tutanhamonról szóló iskolai anyag célcsoportját a 10-12 éves iskolások jelentik. Az ókori Egyiptom témakörét az iskolákban rendszerint az Ókori civilizációk témakörben tárgyalják.

A Tutanhamon és a sír felfedezése beépíthető a Vallások, Művészeti nevelés és a Földrajz témakörökbe is.

Az iskoláknak szánt anyag a „Tutanhamon – sírja és kincsei kiállítás” felkereséséhez kísérő anyagként szolgál. Részben előkészítő tájékoztatást tartalmaz a tanárok számára, részben pedig praktikus munkalapon szereplő utasításokat ad az iskolásoknak. Az iskolai anyagok felhasználásának előfeltétele az Ókori civilizációk témaköréről szóló bevezető óra. Az anyagot iskolai osztályokban kialakított csoportokra szabták, amely lehetővé teszi a gyakorlati projektmunkát.

Ez a kiállítás következő témaköreire épül:

- 1.** Howard Carter felfedezése / a régészet kalandja
- 2.** Fáraók, piramisok, az istenek világa
- 3.** Múmiák / sírok
- 4.** A Nílus
- 5.** Írás

Ezek a témakörökön öt fős csoportok dolgozhatnak az iskolai óra keretében, és ezt követően összevont formában együttes bemutatásra alkalmasak, komplex óra formájában is. Ezek a prezentációk megjelenhetnek Egyiptom történelmét bemutató videó dokumentumfilm, hangoskönyv, újság vagy rövid színdarab formájában, vagy a diákok tarthatnak „Tutanhamon fesztivált”, amelynek részeként egyedi prezentációkat adhatnak elő.

Az iskolai anyagok között szerepel három pontosan megtervezett óra. Az egyik a kiállítás látogatására épül (Tutanhamon tömörített anyag). Ez azt is lehetővé teszi a diákok számára, hogy az itt vázolt projekteken kívül is foglalkozhassanak Tutanhamonnal.

A Tutanhamon tömörített anyag a következőket tartalmazza:

- a)** Tutanhamon sírjának felfedezése
- b)** Fáraók és az istenek világa

A következőkben bemutatjuk a témaköröket és a kiállítás fontosabb részeit.

2. A „Tutanhamon – sírja és kincsei”

Az iskoláknak szánt anyag célja, hogy személyessé tegye a kiállításon bemutatott tárgyak adta élményt. A kiállításon látható tárgyak egytől-egyig pontos, kézi munkával készített másolatai a Tutanhamon sírjában talált kincseknek, és egyiptomi mesteremberek több évig tartó kitartó munkájának az eredményei. Ez különleges tárgyak létrejöttét eredményezte, amelynek segítségével lehetővé vált a sír rekonstrukciója abban a formában, ahogy Howard Carter 1922-ben felfedezte. A temetéshez használt felszerelések lehetővé teszik az ókori egyiptomiak életének és a fáraó uralmának különösen életszerű bemutatását is.

A kiállítás elején a látogatók betekintést nyerhetnek az ókori Egyiptom, A föld a Nílus mentén és A sír felfedezése témakörökbe. Az időskála multimédiás utazást nyit meg a XVIII. dinasztia korán át. Meghatározza a történelmi háttérrel és bemutatja a történelmi személyeket. Ezután bemutatásra kerül egy rövid film Howard Carter és Lord Carnarvon Tutanhamon utáni kutatásáról, amely a sír felfedezésével zárult.

A film után megtekinthető a sír három kamrájának a rekonstrukciója. A kiállítás különlegessége a temetkezéshez használt berendezések elrendezése, amelyeket a látogató pontosan úgy talál, ahogy az Howard Carter ásatást folytató csapata elé tárult. A szomszédos helyiségekben az egyes tárgyak közelebbről is szemügyre

vehetők a rájuk vonatkozó tájékoztatókkal együtt, kiderül történetük, céljuk és a vallási háttérük is. Itt először a sírkamra szentélyeit, a szarkofágot és a három koporsót mutatjuk be. Ez a része a kiállításnak a halotti kultusszal és az ókori egyiptomiak túlvilággal kapcsolatos felfogásával foglalkozik, ismerteti a temetkezéshez kapcsolódó tárgyakat valamint a balzsamozási eljárást. További kiemelt pont a híres aranymaszk bemutatása néhány válogatott ékszerrel együtt.

A fáraó mellett különböző istenszobrokat helyeztek el a sírban, hogy segítsék túlvilági feltámadását. A kiállítás következő modulja ezen alakok pontos másolatait mutatja be. A kiállításon bemutatásra kerül 25 usébtípusú figura (a halott helyett dolgozó, a túlvilágon őt személyesen képviselő alak) másolata is, amelyek Tutanhamont szolgálták a túlvilágon. Sírjában találtak két kis koporsót is, benne halva született gyermekei múmiájával.

A következő bemutatott tárgyak a trón, a jogar és a légycsapó, amelyeket a fáraó hivatalos eseményeken hatalma jelképeként használt, továbbá különböző típusú bútorok és eszközök, amelyeket a mindennapi életben használtak, például fegyverek, szekerek és vadászeszközök. Használati tárgyak, például játékok dobozai, íróeszközök és hangszerek világítják meg a mindennapi élet további aspektusait.

3. Tutanhamon – a XVIII. dinasztia

Az ókori egyiptomi források nagyon kevés helyen tesznek említést Tutanhamon fáraóról. Csak azért vált ismertté, mi több, híressé, mert Howard Carter brit régész hihetetlen felfedezést tett, 1922-ben szinte érintetlen állapotban találta meg temetkezési kamráit. Tutanhamon az Újbirodalom időszeke alatt kormányozta Egyiptomot (XVIII. és XX. dinasztia, körülbelül Kr. e. 1550-1070 között).

A XVIII. dinasztia Jahmesszel kezdődött, aki véget vetett a hükszoszok Egyiptom feletti uralmának. A hükszoszok olyan idegen népek voltak, akik lovaglóművészetükről voltak ismertek, és akiknek igazi nevére és elő-ázsián belüli eredetére még nem derült fény. Jahmesz kiűzte őket Egyiptomból, és utódai további területeket hódítottak meg, például Núbiát. Egyiptom világhatalommá vált, és a ma Luxor néven ismert Théba lett a fáraók székhelye. A birodalom a Nílus mentén, a Földközi-tengertől Núbián át egészen Mezopotámiáig húzódott. A Királyok Völgye a halottak városában (nekropolisz) a Nílus bal partján terül el, az ókori Théba városával szemben, és ez lett az Újbirodalom szinte minden uralkodójának a temetkezési helye. A XVIII. dinasztia olyan fáraók formálták erős kézzel, mint például Hatsepszut, akinek a tömjén országába, Puntba irányuló külkereskedelmi expedícióját thébai halotti templomában örökítették meg; a nagy hadvezér, III. Thotmesz és III. Amonhotep fáraó, aki pompával és fényesen uralkodott és Tutanhamon nagyapja volt.

Az Óbirodalom és a Középbirodalom korával ellentétben az Újbirodalom fáraói már nem piramisokba temetkeztek, hanem mélyen a sziklába vájt sírkamrákba. Thébában és Karnakban monumentális templomegyütteseket emeltek, amelyeknek még ma is csodájára járnak. Amon, a „rejtett” isten lett a főistenség.

III. Amenhotep fia, IV. Amenhotep (Kr. e. 1353-1336 B.C.), aki magát Ehnatonnak nevezte, radikális vallási reformokat vezetett be. Uralkodásának időszeke az úgynevezett amarnakorba esik, mert Ehnaton és hitvese, Nofertiti székhelyüket a mai közép-egyiptomi el-Amarnába (Ahet-Aton „Amon horizontja”) tették át. A fáraó egyisten hitet vezetett be, és radikális eszközökkel nyomta el az összes többi isten kultuszát: bezárták a régi templomokat, elpusztította az istenszobrokat és feliratokat, különösen az Amonhoz kapcsolódókat. Egyedül Atont, a napkorong ragyogó istenét volt szabad imádni. Míg Carter idejében egyistenhite miatt Ehnatont nagy reformernek tekintették, a mai egyiptológusok látják a fáraó fanatikus uralmának hátulütőit is. Ehnaton uralkodása súlyos kritikákat váltott ki a hagyományos gondolkodású Egyiptomban.

Ehnaton halála után két másik, korán elhunyt és emiatt rövid ideig uralkodó fáraóról tudunk, ami azt jelentette, hogy Tutanhamon Kr. e. 1332-ben, körülbelül kilenc éves korában lett fáraó. Ehnatonnak ez a fia mindössze 18 évesen halt meg. A múmia legújabb

TUTANHAMON

CAT szkenneléses vizsgálatai azt támasztják alá, hogy halála oka komoly térd sérülés lehetett. A DNS elemzés adatai más betegségeket is kimutattak, amelyekben az uralkodó szenvedett.

Napjainkban gyakran lebecsülik Tutanhamon uralkodóként elért eredményeit. Uralkodása alatt az ország visszatért hagyományaihoz. A restauráció fontos előfeltétele volt a királyság megújuló stabilitásának. Az Ahet-Aton katasztrófára válaszul teljesen új vallási elképzelések jöttek létre. Például a sírkamra egyik aranyból készült szentélye az özönvíz legendájára emlékeztető történetet idéz fel arról, hogy a napisten csaknem teljesen elpusztította a bűnös emberi fajt, mert elfordult az istenektől.

A XVIII. dinasztia utolsó fáraói közé tartoztak a magas tisztséget betöltő

Ay és Horemheb főparancsnok.

Horemheb és utódjai ideje alatt az amarna időszak számos emlékművét és szobrát megsemmisítették, számos többek között a Tutanhamonra vonatkozó bizonyítékokat is. Amon isten régi feliratait helyreállították. Tutanhamon szobrait Horemheb megváltoztatta és elbitorolta. Horemheb után Paramesszu tábornok következett, aki I. Ramszesz néven lépett trónra és megalapította a XIX. dinasztiát. Fia, Széthi további templomokat emelt Amon isten tiszteletére, amelyeket fia, a híres II. Ramszesz folytatott. II. Ramszesz komoly csatákat vívott a hettitákkal szemben, akik Szíria felől támadták meg Egyiptomot. Fiának más támadásokkal kellett szembenéznie, többek között a Földközi-tengeren fosztogató kalózzal.

4. A sír Howard Carter általi felfedezése 1922-ben fáraója

Ki volt Howard Carter? 1874. május 9-én született London Kensington nevű kerületében. London városán kívül, Norfolk északi részén nőtt fel, vidéken. Apja, Samuel festőként dolgozott. Gyermekkorában Carter kapcsolatba került a gazdag és híres Amherst családdal, akik hatalmas egyiptomi művészeti magángyűjteménnyel rendelkeztek. Lord Amherst lelkes támogatója volt az Egyiptomi Kutatási Alapnak (Egypt Exploration Fund), annak az 1882-ben alapított brit társaságnak, amely az ókori Egyiptom felfedezésére alakult, és amely a mai napig létezik Londonban Egyiptomi Kutatási Társaság (Egypt Exploration Society) néven. Amikor az Egyiptomi Kutatási Alap (Egypt Exploration Fund) tehetséges rajzoló keresett, Lord Amherst ajánlotta be a fiatal Howard Cartert. Carter először 1891 szeptemberében, tizenhét éves korában utazott Egyiptomba az Egyiptomi Kutatási Alap képviseletében. A régészeti expedíció célja a Közép-Egyiptomban elterülő Beni Hasszán volt, és a XI. és XII. dinasztiák kormányzóinak sírdombjai, amelyeknél Carter a sírkamrák falfestményeit Percy E. Newberry egyiptológus útmutatásainak megfelelően rögzítette. Egyiptom éppen történelmének egyik zűrzavaros korszakát élte át. Amikor 1798-ban francia csapatok Napóleon vezetésével meghódították Egyiptomot, akkor éppen az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt állt. Napóleon elkez-

dett szakértőket alkalmazni az ókori egyiptomi helyszínek tudományos vizsgálatára.

1799-ben a Rosetta-ban (arabul Raš d) folyó erődítési munkálatok során találták a híres rosette-i követ. A kiállítás elején másolatban bemutatott fontos leleten látható szöveg három nyelven íródott: a felső rész két egyiptomi feliratból áll (démotikus írással és hieroglifákkal), alatta pedig a görög nyelvű fordítás. Ezt az egyiptomi szöveget Jean François Champollion fejtette meg mintegy 20 évvel később, és ezzel lefektette az egyiptológia tudományos alapjait. 1801-ben a britek legyőzték a francia hadsereget, amely visszavonulásra kényszerült. Miután Nagy-Britannia megszerezte az 1869-ben megnyílt Szuezi-csatorna teljes tulajdoni részesedését, 1882-ben elfoglalta Egyiptomot. Névleg az egyiptomi alkirály az Ottomán birodalom alattvalója maradt 1914-ig. A politikai helyzet rendkívül bizonytalan volt.

Carter és kortársai képesek voltak a fiatal tudományág, az egyiptológia tudásanyagára építeni. 1892-ben a brit William Flinders Petrie ásatásain szerzett gyakorlati tapasztalatokat el-Amarnában, amely Ehnaton és Nofertiti idejében a főváros szerepét töltötte be. Flinders Petrie fiatalkorában a Stonehenge területét írta le, és még mindig fiatalnak számított, amikor Egyiptomban ő végezte el a gízai piramisok lemérését. Különleges módszert dolgozott ki a cseréptö-

redékek korának meghatározására, amely a modern „régészet atyjává” tette őt.

1893-ban Carter csatlakozott az Alap egyik vállalkozásához, a svájci Edouard Naville vezetése alatt. A cél Hatsepszut halotti templomának feltárása volt Théba nyugati részében, Deir el-Bahari-ban. A munkálatokat 1899-ig folytatták. Vezető rajzolóként Howard Carter felelt a templom véseteinek és feliratainak dokumentálásáért. A templomnál végzett munkájuk során a régészek papok és hivatalnokok ismeretlen és érintetlen sírjaira bukkantak. Gaston Maspero, az Egyiptomi Örökségvédelmi Szolgálat (Egyptian Antiquities Service) új vezetője végül felkínálta Carternek Felső-Egyiptom és Núbia felügyelői posztját. Az Örökségvédelmi Szolgálat francia régészek irányítása alatt működött, és az ő hatáskörükbe tartozott az ásatási engedélyek kiosztása, valamint a Kairói Egyiptomi Múzeum gyűjteményének bővítése. 1900. január 1-jén Howard Carter elfoglalta új beosztását Luxorban (Thébában).

Carter 1902-től kibővítette tevékenységét és elfogadta egy amerikai ügyvéd, Theodore Davis megbízását a Királyok Völgyében zajló ásatási munkálatai felügyeletére vonatkozóan. 1903-ban Carter felfedezett egy már kirabolt, de jó állapotban fennmaradt sírt, ez valószínűleg Tutanhamon dédapjáié, IV. Thotmeszé volt. Mellette találták meg Hatsepszut múmiáját egy sírkamrában. 1904 őszén az Örökségvédelmi Szolgálat Cartert Kairóba helyezte át Alsó-Egyiptom főfelügyelőjeként. Nem sokkal ezután Szakkarában összetűzésbe

keveredett francia turistákkal, és fegyelmi okokból elbocsátották. 1905-ben Carter benyújtotta lemondását. Továbbra is rajzolóként dolgozott régészeti közlemények számára, valamint idegenvezetőként, és megtartotta állását Theodore Davisnél is.

Körülbelül ebben az időben történt, hogy a brit Lord Carnarvon Egyiptomban tartózkodott, éppen egy autóbaleset következményeit heverte ki. Részben a felsége hozománjának köszönhetően, aki Alfred de Rothschild mágnes lánya volt, Lord Carnarvon jelentős vagyonnal bírt, amelyet ásatásokba szándékozott befektetni. Tartózkodása során felébredt az érdeklődése Egyiptom iránt, és 1907 őszén engedélyt kapott rá, hogy ásatásokat folytasson Thébában. Eközben a Királyok Völgyében Theodore Davis feltárást végző csapata talált egy fajansz csészét Tutanhamon nevével, ez volt az első jele annak, hogy a fáraó sírjának a Királyok Völgyében kell lennie. Végül Davis talált egy aknát is, benne balzsamozáshoz használt anyagokat és Tutanhamon temetési szertartásának maradványait, valamint aranylemez töredékeket is, rajtuk a fáraó több kartusával.

1914-ben Carnarvon átvette Davis ásatásra szóló engedélyét. Az első világháború megzavarta az ásatások előkészületeit, ezért a régészcsapat csak 1917 őszén kezdte meg Tutanhamon sírjának szisztematikus keresését a Királyok Völgyében.

Carter a térképen bejelölte azokat a pontokat, ahol a Tutanhamonra utaló jelek felbukkantak, így egy háromszög alakú területet jelölt ki, amelyet a térképen négyzetekre osztott fel.

TUTANHAMON

Ez azt jelentette, hogy minden elvégzett ásatási munkát rögzíteni tudott a leletekkel együtt. Carter keresése öt éven keresztül eredménytelen maradt. Amikor Lord Carnarvon már fel akarta adni, Carter meggyőzőerejének köszönhetően egyezett bele még egy ásatási szezonba. Amikor már csaknem a terület egészét átvizsgálták, egyedül a VI. Ramszesz sírjának bejáratánál, az építőmunkások kunyhójának romjainál lévő terület maradt hátra. Howard Carter 1922. november 4-én pár lépcsőt fedezett fel a romok alatt. Táviratban értesítette Lord Carnarvont, hogy Angliából utazzon oda. 1922. november 26-án Carter Carnarvon, a lánya, Lady Evelyn Herbert és Carter kollégája, Arthur Callender jelenlétében megbontotta az előteret elzáró falat. Carnarvon megkérdezte Cartert, hogy lát-e valamit. Ekkor hangzott el Carter híres válasza: „Igen, csodálatos dolgokat.” A csapat hamarosan meggyőződött róla, hogy Tutanhamon sírját fedezték fel. A sír felfedezéséről az első újságcikket az angol újság, a The Times közölte november 30-án. A felfedezést az egész sajtó szenzációként üdvözölte a világ minden részében.

Howard Carter azonnal kiemelkedő szakértőkből álló csapatot állított össze. A New York-i Metropolitan Művészeti Múzeum (Metropolitan Museum of Art) a legjobb szakembereit küldte el. Arthur Mace és Alfred Lucas vegyész nélkül nagyon sok azonnali konzerválást igénylő szerves anyag mára menthetetlenül elveszett volna. A Harry Burton fényképész által készített, 2 800-nál is több üvegből készült negatív a mai

napig a sírkamrákban talált 5 000 tárgy eredeti helyének rögzítését biztosítja. Sir Alan Gardiner a feliratokkal foglalkozott, míg James Harry Breasted a pecsétek értelmezésével. A csapat Arthur Callender építésszel és Percy Newberry egyiptológussal vált teljessé. A kamrákat teljes egészében leltárba vették és kiürítették. Amint az előter kiürült, 1923. február 17-én Lord Carnarvon és Carter megbontották a sírkamrát lezáró falat az Örökségvédelmi Szolgálat képviselőinek jelenlétében. Röviddel ezután Carnarvont megcsípte egy szúnyog, majd borotválkozás közben megvágta a csípést. 1923. április 5-én vérmérgezést követő tüdőgyulladásban meghalt. Halála nyilvános vitákhoz vezetett a „fáraó átkáról”, amelynek az volt a lényege, hogy tilos volt megzavarni a fáraó nyugalmat. Az Örökségvédelmi Szolgálat ekkor Lady Carnarvon nevére adott ki ásatási engedélyt.

A négy egymásban elhelyezett szentélyt a sírkamrában szedték szét. A legbelső szentélyben egy kőből készült szarkofág rejtett, benne három, egymásban elhelyezett koporsóval. A legbelső koporsó rejtette Tutanhamon múmiáját a híres aranymaszkkal együtt. [Ábra az szentély és a koporsó rekonstrukciójáról] A csapat 1924. február 12-én emelte fel a vörös kvarcitból készült szarkofág fedelét. Egy nappal később Howard Carter tiltakozott az Örökségvédelmi Szolgálat Tutanhamon sírjának tudományos feldolgozásába történő beavatkozása miatt. Az egyiptomi lépések hátterében egy ideje már lappangó politikai konfliktusok húzódtak meg. Anglia 1922-ben visszaadta Egyiptom

TUTANHAMON

függetlenségét, és az alkotmányos monarchiává alakult. I. Fuád lett az első egyiptomi király. A miniszterelnök, Szaad Zaglúl Pasa támogatta a nacionalista törekvéseket 1924-ban, és próbált küzdeni a brit befolyás ellen. A megnyitott szarkofágot 1924. február 13-án tervezték bemutatni a sajtó képviselőinek. Az egyiptomiak megtiltották, hogy Carter csapattagjainak feleségei részt vegyenek az eseményen. Carter ezzel nem értett egyet, nyilvánosan tiltakozott, lezárta a szarkofágot és sztrájkba kezdett. Az Örökségvédelmi Szolgálat visszavonta Lady Carnarvon ásatási engedélyét. Miután 1924 novemberében Kairóban meggyilkolták Szudán brit főkormányzóját, a miniszterelnöknek le kellett mondania, és az ország politikája kissé megenyhült a britek irányába. Howard Carter végül 1925 januárjában tudta folytatni munkáját, és 1925. október 10-én nyitotta ki az első koporsót. 1935. november 11-én a csapat eltávolította Tutanhamon

múmiájáról a maszkot, és megkezdték a boncolását.

A sírkomplexum helyiségeinek szisztematikus kiürítése a leletek pontos számozásával és konzerválásával együtt 1932-ig tartott. A szakértők összesen 5900 tárgyat listáztak. Carter elhatározta, hogy tudományos jelentést fog összeállítani, amely részletes leírást ad a sír és a tárgyak felfedezéséről. De erre soha nem került sor. Csak népszerű tudományos jelentését adta ki három kötetben 1923 és 1933 között. Miután folyamatosan mesterséges megvilágításnak és a sírkamra levegőjének tette ki magát, Carter egészsége látványosan megromlott. Újra és újra visszatért Egyiptomba, egészen 1936-ig, de utána hazautazott Angliába. 1939. március 2-án Howard Carter rákban halt meg. A híres régész több más fontos felfedezése, amelyeket még Tutanhamon előtt tett, továbbra is ismeretlen maradt a nagyközönség előtt.